

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue Özel Sayı 1 (Ekim/October 2023), s. 1234-1248.
|| Geliş Tarihi-Received: 11.09.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 17.10.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1358684

Shakespeare ile Mevlânâ'nın Aşk ve Ölüm Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi

A Comparative Analysis Shakespeare and Mevlânâ's Conceptions of Love and Death

Seher ÖZSERT*

Öz

Bu makale Doğu ile Batı edebiyatının iki önemli ismini eserlerine yansıyan aşk ve ölüm anlayışları çerçevesinde karşılaştırmaktadır. Tasavvuf edebiyatının önde gelen isimlerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî yaşantısını aşka adanmış, derinden hissettiği Allah sevgisini hem hayatının her anına hem de dizelerine aktarmış bir filozof, şair ve mutasavvıftır. Mevlânâ'da aşk ve ölüm kavramları birbirini tamamlayıcı meseleler olarak hayatın merkezindedir. Mevlânâ sevdiğine kavuşmayı bekleyerek geçirdiği ömrün sonundaki ölüm anını sevgiliye kavuşacağı gece anlamına gelen "Şeb-i Arûs" olarak adlandırır. Bu felsefeye göre ölüm mutasavvıf için bir bitiş ya da ayrılık değil, sonsuz bir hayatın başlangıcını temsil eder. Rönesans dönemi İngiliz edebiyatının duayenlerinden William Shakespeare'in de dizelerine yansıyan aşk odaklı bir yaşam ve evrensel nitelikte birleştirici bir ölüm söz konusudur. Bu çalışma, Mevlânâ'nın tasavvuf felsefesinden yola çıkarak, Shakespeare'in bir insana olan aşkından kaynaklanarak eserlerine yansıttığı tasvirlerindeki olağandışılık aslında yaratılışın özünde var olan metafiziksel boyutta aşkı aramaya ve yüceltmeye çalıştığını inceler. Varoluşsal sorgulamalarla aşk ve ölüm arasında yaşamın anlamını arayan Shakespeare, Mevlânâ'nın bu dünyaya tamah etmeyip asıl sevgiliyle buluşma anını betimlemesine benzer ifadeler kullanarak ölümün ayırıcı değil aksine birleştirici özelliğinden bahseder. Shakespeare, Mevlânâ'nın felsefesinin özünde var olan ilahî gaye ile yazmasa da şiirlerinde tüm yaşamı çevreleyen aşkın heybetinden bahseder ve insanoğlunun kâinatın özü olan bu sevdaya nasıl kayıtsız kalabildiğinden yakınır. Sonuç olarak bu araştırma, Doğu ve Batı edebiyatlarının öne çıkan edebi kişiliklerinden olan Mevlânâ ve Shakespeare'in eserlerinde yaşamın özüne vâkıf olan aşk ve ölüm kavramlarının nasıl incelendiğini ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf felsefesi, Mevlânâ, Shakespeare, aşk, ölüm.

Abstract

This study compares two important names of Eastern and Western literature within the framework of the conceptions of love and death reflected in their works. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, one of the leading names of Sûfî literature, is a philosopher, poet, and sūfî who devoted his life to love and conveyed the love of Allah, which he felt deeply, to every moment of his life and his verses. In Mevlânâ, the concepts of love and death are at the center of life as complementary issues. Mevlânâ names the moment of death at the end of his life, which he spent waiting to meet his dearest, as "Şeb-i Arûs", meaning the night of Reunion with his

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: seher.ozsert@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2931-499X.

beloved. According to this philosophy, death does not represent an end or separation for the sūfî, but the beginning of an eternal life. There is a love-oriented life and a universally unifying death, which are reflected in the verses of William Shakespeare, one of the doyens of English literature in the Renaissance period. Starting from Mevlâna's philosophy of Sūfism, this study examines that the extraordinary nature of Shakespeare's depictions in his works, stemming from his love for a human being, tries to seek and glorify love in the metaphysical dimension inherent in creation. Shakespeare, who searches for the meaning of life between love and death with existential questionings, maintains the unifying, rather than dividing, feature of death, by using similar expressions to Mevlâna's depicting the moment of not coveting this world but meeting his true beloved. Although Shakespeare does not write with the divine purpose inherent in Mevlâna's philosophy, he discusses the majesty of love that surrounds the whole life in his works and complains about how human beings remain indifferent to this devotion, which is the essence of the universe. As a result, this research aims to reveal how the concepts of love and death, which possess the essence of life, are examined in the works of Mevlâna and Shakespeare, two of the prominent literary figures of Eastern and Western literature.

Keywords: Sūfî philosophy, Mevlâna, Shakespeare, love, death.

Giriş

Aşk ve ölüm hem tasavvuf felsefesinde hem de Rönesans edebiyatında geniş yer tutan önemli temalardır. Sūfîler aşkla başlar, aşkla yaşar ve aşkla ölürlür. Aslında tasavvuf felsefesinde ölüm demek aşk demektir, asla bir son değil bilakis sonsuz hayatın başlangıcı olan değerli bir andır. Tüm dünyevi meseleleri ilahî aşka götüren birer araç olarak yorumladıkları için hayatlarını aşka adanmışlardır. Onlar dünyada iken gerçek aşkı bulma umuduyla dünyevi arzularına gem vurarak kendilerini manevi anlamda yüceltmeyi başarmış ve "ölmeden önce ölme" kemaline erişmeyi hedeflemişlerdir. Yani ruhani bir yükseliş ve ilahî aşkla fiziksel boyutun ötesine geçip kalp gözlerini açarak sonsuz ve sınırsız olanı görmeye başlamışlardır. Sūfî geleneğinde insan ancak o zaman gerçek aşka ulaşabilir ve edebi alemin geçit kapısı olan ölümü gerçek manada kavrayabilir. Âşık aşkına kavuşmak için her şeyini feda edebilir ve bir Allah âşığı için bu tüm dünyevi arzularından ve zevklerden vazgeçmek anlamına gelse de âşığın gözü maşukundan başkasını görmediği için ondan gayri hiçbir şeyin ehemmiyeti yoktur. Çağları aşan sevgi ve inanç ışığıyla tüm insanlığı aydınlatan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, evrensel mesajlarıyla tüm insanları yüzyıllar öncesinden "sevgiye, kardeşliğe, hoşgörüye, sonsuz huzura, ebedî saadete ve ilahî rahmete davet etmiştir" (Yazoğlu, 2017, s. 2). Ruhattin Yazoğlu'nun (2017) da ifade ettiği gibi Mevlânâ: "Büyük bir mürşit olduğu kadar, iyilik ve erdem timsali, gönüller sultanı, Hak dostu olan büyük mutasavvıf, sadece Türk ve İslâm dünyasının değil, dünya edebiyatının da yetiştirdiği en büyük şairlerden birisi, evrensel bir kişilik, büyük bir bilgedir" (s. 2). Tasavvuf edebiyatının duayenlerinden olan Mevlânâ tahminî 1258-1271 yılları arasında kaleme alındığı rivayet edilen *Mesnevî-i Ma'nevî*' sinde, aşk ve ölüm üzerine ehemmiyet arz eden tespitlerde bulunmuştur. Tüm evrenin hâkimi olup sonsuz ve sınırsız bir güce sahip olana beslediği ilahî aşkı anlatan beyitlerinde yaşam felsefesinin özünü bildirmektedir.

Batı edebiyatında, özellikle Rönesans hümanizminin yoğun bir şekilde etkilediği bir dönemde insanın varoluş amacı, aşk ve ölüm konuları hem dünyevi hem de metafiziksel boyutta işlenmiştir. Dünya genelinde öne çıkan edebi kişilikler göz önünde bulundurulduğunda, William Shakespeare metafiziksel bağlamda anlamlar yüklediği aşk ve ölüm temaları üzerinde duran ve başlangıç noktası farklı olsa da bu kavramların tasavvuf edebiyatındaki mistik karşılığına en yakın tasvirlerde bulunan isimdir (Başçı, 2009, s. 41). Shakespeare aşkın derin anlamlarına soyut bağlamda yolculuk yaparak ölüme kadar giden hem yapıcı hem de yıkıcı etkilerinden bahsetmiştir. Ancak ölüm yaygın bilinen manasıyla bir bitiş değil âşıklarının kavuşma anı olarak nitelendirilen ruhani bir birleşmeyi, metafiziksel anlamda bir düğünü sembolize etmektedir.

Shakespeare'in bu yöndeki örneklemeleri iki insanın ölümsüzleştirdiği aşkından doğsa da ölümü bir son olarak görmemesi Mevlânâ'nın fikirleriyle paralel doğrultudadır. Mevlânâ'nın ilahî aşka kavuşma anı Shakespeare'de dünyevi âşıkların buluşma anıyla tasvir edilmiştir. Bu sebeple bu çalışma, batı edebiyatının ve tasavvuf felsefesinin aşk ve ölüm üzerine hem benzer hem de farklı yönde analizlerini içermektedir.

Mevlânâ ile Shakespeare'in aşk ve ölüm hususları üzerinde yapılan bu karşılaştırmalı makale, Doğu ve Batı edebiyatlarının iki öncü isminin de yaşam felsefelerinin merkezinde olan ana kavramları analiz ederek hem benzer yaklaşımlarını hem de konuları farklı ele alışlarını incelemektedir. İlk olarak bu çalışma Mevlânâ'nın aşk ve ölüm felsefesinin derinliklerine inerek tasavvuf fikrine göre bu konuların nasıl ele alındığına dair kuramsal bir temel oluşturmaktadır. Daha sonra Mevlânâ ve Shakespeare'in eserlerinde aşk ve ölüm mevzularını nasıl işledikleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Doğu ve Batı edebi eserlerinin öne çıkan temsilcilerinden olan bu iki ismin eserlerine büyük ölçüde yansıyan bu iki ana tema, sosyokültürel normlar, edebi gelişmeler ve bireysel eğilimlerle tüm dünya edebiyatını etkileyen önemli unsurlar haline gelmiştir. Bu çalışma Mevlânâ ile Shakespeare'in eserlerine yansıyan aşk ve ölüm temalarının karşılaştırmalı analizi ile Doğu ile Batı edebiyatlarının bahsi geçen mevzularını ele alışlarındaki temel farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Mevlânâ'nın Felsefesinde Aşk

Tasavvuf felsefesi ve edebiyatının öncülerinden olan Mevlânâ, yalnızca Allah'a has kılınan aşkı başkasında bulmayı mecâzî aşk olarak tanımlar ve bu durumu şu şekilde anlatır: "altın kaplı bir güzelliştir; dışında ışık, içindeyse duman vardır. Işık gidip duman meydana çıktı mı mecâzî aşk derhal donakalır" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 809). Esas olan mecâzî aşkın yol göstericiliği ile ilahî aşka erişebilmektir. Sevda Aktulga Gürbüz'ün (2022) de ifade ettiği gibi: "İlahî sevgi hakikat râyihası olmakla beraber insan bu kokuyu özellikle cüz'iyatta arayıp durmaktadır. Bu arayış maşukunda yok olan pervanenin ateşte yanarak ateş olması gibi vuslatı değil aşkın kendisini sevdirir" (s. 2123). Bu anlamda dünyevi aşk şehvetli arzulara çıkan bir yol olmaktan ziyade manevi yükselişe çıkaran basamaklar konumundadır. Mevlânâ, küçük zerreleriyle esas hedefe ulaştıran aşkın her çeşidini bir bütün olarak algılar ve her şeyin aslında en mutlak Yaradan'ın bir parçası olduğunu kabul eder. Bu sebeple aşkı bir dine bağlamaz, aksine onun nadideliğinden bahseder: "Aşk dini bütün dinlerden ayrıdır. Âşıkların dini mezhebi Allah'tır." (Mevlânâ, 1806/2015, s. 237). Mevlânâ aşka âşık bir tasavvuf ehli olarak aşkı kurtuluş olarak görmektedir.

Mevlânâ'nın aşk anlayışında zamansal, mekânsal ve fiziksel bir sınır söz konusu değildir. Aksine aşk, bizim algımızın ötesinde bir boyutta bizi Yaradan'a bağlayan metafiziksel bir bağ görevi görür. Mevlânâ'nın aşk felsefesinin özü şudur: "Aşk ister maddi varlıklara yönelik olsun, isterse ötekilerine, bil ki o seni O'na erdirecektir" (Uludağ, 2009, s. 159). Mevlânâ'nın hayat felsefesini ve aşk anlayışını büyük ölçüde etkileyen isim Şems-i Tebrîzî'dir. Ona duyduğu derin saygı, muhabbet ve hayranlık büyük ölçüde eserlerine yansımıştır. İlahî Nur'un tecellisini Mevlânâ Şems-i Tebrîzî'de görmüştür ama birliktelikleri çok uzun sürmemiştir. Şems-i Tebrîzî'nin ölümüyle Mevlânâ çok derinden etkilenip inzivaya çekilmiş ve kendini Allah aşkına adamıştır. Aynı yolun yolcusu olan iki ilim insanı arasındaki bu muhabbet ilahî aşkın yansımasıyla meydana gelmiştir. Benzer doğrultuda, tüm zamanların en meşhur âşıkların ilk aşamada gördükleri de en büyük Maşuk'un zerrisi niteliğindedir, yani Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Aslı ile Kerem'in arasında tasvir edilen o büyük aşk aslında ilahî aşkın bir kıvılcımı niteliğindedir. Mevlânâ Allah'ın nurunun gökteki yıldızlarda parıldadığı kadar talihli kişilerde de ışıldadığını, Hakk'ın saçtığı nurları ancak bu talihlilerin topladığını söyler ve

ekler: “Kimin aşk eteği yoksa, o nur saçısından nasipsiz kalmıştır. / Parçaların yüzleri bütüne doğrudur; bülbüllerin aşkı gülün yüzünedir” (Mevlânâ, 1806/2015, s. 59). Mevlânâ maşukun halinden ancak onun gibi âşık olanın anlayacağını dile getirir ve Kur’an-ı Kerim’de Maide suresini işaret ederek der ki: “Aşk hesapsız sevgidir. Bu bakımdan denilmiştir ki aslında âşıklık Hakk’ın sıfatıdır ve onun kula nispet edilişi mecazdır. “Onları sever” tamam da “Onu severler” hani?” (Mevlânâ, 1806/2015, s. 178).

Mevlânâ (1806/2015) aşkın gücünü *Mesnevî-i Ma’nevî*’de şöyle dile getirir: “Toprak beden, aşk sayesinde göklere ağıdı; dağ raksa başladı, çevikleşti. / Ey âşık, aşk, Tur’a can kesildi; Tur mest oldu, Musa düşüp bayıldı” (s. 33). Bu mısralarda Mevlânâ Musa peygamberi kendinden geçiren dağın efsununu aşktan aldığını anlatır. Varlığı derinden etkileyen aşk aslında her şeyin özüdür, çünkü Mevlânâ’nın sorgulaması şu şekildedir: “Aşk olmasaydı, varlık nasıl olurdu? Ekmek seninle nasıl birleşirdi de sen olurdu?” (s. 687). Aşkın gücüyle cansız varlıklar canlanır ve ilahî aşka doğru yürüyerek ölümsüzlük iksirini tadar: “Aşk, ölü olan ekmeği cana dönüştürür. Fani olan canı ölümsüzleştirir.” (Mevlânâ, 1806/2015, s. 687) Bunu anlatırken Mecnunun bedeninin nasıl Leyla’nın aşkıyla dolup taşıdığını ve vücudunda oluşan yaraları tedavi etmeye çalışana şöyle seslendiğini dile getirir: “Gel gör ki bedenim Leyla ile doludur. Bu sedef, o incinin sıfatlarıyla dolmuştur. Ey hacamatçı, beni hacamat edersen, neşteri ansızın Leyla’ya vurmandan korkarım” (Mevlânâ, 1806/2015, s. 687). Mecnun kendi bedenini Leyla ile özdeşleştirmiştir, ruhunun ve vücudunun tamamen aşığı ile dolu olduğunu iddia eder. Aşkın ruhu arındırıcı gücünden de bahseder: “Kimin elbisesi bir aşk yüzünden yırtıldıysa, açgözlülükten ve ayıptan tamamen arındı o” (Mevlânâ, 1806/2015, s. 33). Aşk tüm varlığın özüne derinden nüfuz eden kutsal bir güçtür. Bedeni ve ruhu oynattığı gibi, aslında zihni de kontrol eder. Hastalıklardan arınma ilacı ve manevi bir temizlenme aracı olarak görülür: “Mecâzî aşk şefkat, alçakgönüllülük gibi gönülde var olması gereken hasletleri kazandırarak kibir, hırs gibi nefsi hastalıklardan kalbi koruyan, hakiki aşka ulaştırın köprüdür. Aşkta bencillik olmadığı için âşık bencilliği ve egosunu yenmeyi öğrenir. Ayrıca ayıplardan ve kusurlardan kurtulmanın çaresi aşktır” (Aktulga Gürbüz, 2022, s. 2127).

Tasavvuf felsefesinde aşk ile çile benzer kulvarlarda işlenmiştir. Kişi aşk ile yanıp tutuşurken aslında istediğini elde edip rahatlamaz, ilahî aşkı aradığı için yanıp kavrulur ve sanki bundan da doyum alır. Mevlânâ aşkı zehirli bir şerbete benzetir, yani aşk bir yandan vücudunu yakıp kavururken bir yandan da inanılmaz zevk verir. Bu lezzeti tatmak aslında bir nevi Ruhani aleme adım adım ilerlemek gibidir: “Mecâzî aşk bir uyanış merhalesidir. Âşık çektiği ıstırap ve çile ile olgunlaşarak mânen yükselebileceği bir süreç yaşar” (Aktulga Gürbüz, 2022, s. 2127). Çile aşığı sabır tavında döverek ruhunu güçlendirip manevi olarak kemale erdiren sıkıntılı bir imtihandır. Sonu hakiki aşka, ebedî huzur ve mutluluğa ulaşan bir hediye mahiyetinde olsa da çetrefilli bir yolculuktur. Âşık maşuku ile kendini bir olarak görür, çektiği çile ile kendi varlığını hiçliğe iterken aşkını yücelterek ilahî aşka doğru yol alır. Aşkın aynı zamanda insanın aklını başından alan etkisine de dikkat çeken Mevlânâ (1806/2015) bu durumu şu mısralarla dile getirir:

Aşk iki âleme de yabancı olup içinde yetmiş iki delilik vardır.

[Aşk] son derece gizli olup hayreti âşikârdır. Can sultanlarının canları ona hasrettir.

Aşkın dini yetmiş iki milletten başkadır. Şahların tahtı aşkın gözünde tahta parçasıdır.

Sema zamanı şu şarkıyı çalar aşk şarkıcısı: “Kulluk ayak bağı, efendilik baş ağrısı!”

Öyleyse aşk nedir? Yokluk denizidir. Aklın ayağı kırıktır orda.

Kullukla saltanatın ne olduğu bellidir. Âşıklık bu iki perdeyle gizlenmiştir.

Keşke varlığın dili olsaydı da varların üzerindeki perdeleri kaldırsaydı. (s. 468)

Mevlânâ aşkın metafiziksel boyutta gizemli bir el gibi varlığı yönettiğini iddia eder. Bu bağlamda aşkın yakıcı etkisiyle nice Alimler bile sokaklarda gezen dilencilere dönmüştür. Aşk tüm algıları etkiler ve gözü başka hiçbir şey görmez olur aşkın, hatta Mevlânâ (1806/2015) bile halini şöyle anlatır: "Benim bu körlüğüm aşk körlüğüdür. Aşk, kör ve sağır eder, güzelim!" (s. 388). Aşkı tadanların hali Yusuf'u görünce aklını yitiren onun bir anlık aşkıyla ömürlerinin geri kalanında mecnun olan kadınlar gibidir. Züleyha'nın tüm çektiği de bundandır, Yusuf'un karşısında sanki bir afyon yutmuşa dönmüştür. Bu güzellik aslında Yusuf'ta Allah'ın güzelliğinin bir zerresinin tezahürüdür, aklını yitirenler ilahî güzelliğin küçük bir örneğiyle yitirmiştir, kim bilir kendisine kavuşsa neler olur. Çünkü aşkın gücü öyle şiddetlidir ki; "Aşk, denizi bile kazan gibi kaynatır. Aşk, dağ bile kum gibi öğütür. Aşk, gökyüzünde yüzlerce yarık açar. Aşk, sebepsiz yere yeryüzünü titretir." (Mevlânâ, 1806/2015, s. 714) Hatta Hz. Muhammed'in Allah'a duyduğu aşk o kadar kuvvetliydi ki, Allah yerleri ve gökleri tüm kâinatı o aşkın yüceliği hatırına yarattığını söyledi. Aşk tüm güzelliklerin çıkış noktasıdır. Mevlânâ bu kadar aşkı anlatmasına rağmen büyüklüğünün karşısında hayranlıkla eğilir, aşkı anlatılması güç, uçsuz bucaksız bir denize benzetir. Mevlânâ'ya göre aşk nasıl bir denize gökyüzü de onun üzerindeki köpüğe benzer. Tüm kâinat aşkın düzeniyle döner aslında: "Göklerin dönüşünü aşk dalgasından bil; Aşk olmasaydı dünya donakalırdı. [Aşk olmasaydı] cansız [bir şey] bitkinin içinde nasıl yok olurdu? Büyüyüp gelişen otlar ruha nasıl feda olurlardı?" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 756). Aşk nasıl bedeni yakıp kavuruyorsa, tüm evreni de enerjisiyle etkileyen sonsuz bir güç kaynağıdır. Hatta aşk tıpkı inanç gibi kökünden sarsan ve insanlara umut veren efsunlu bir büyücüdür. Hem sarhoş edip kör eden hem de gizemli perdeleri aralatan bir etkiye sahiptir. Aşk mutluluk kaynağıdır aslında, çileli bir yolculuk yapsa da maşuk son durağında hakiki aşka ulaşır ebedî huzura erişir. Mevlânâ âşkın derdini şu mısralarla anlatır:

Âşıklık, gönül iniltisinden belli olur; gönül hastalığı gibi bir hastalık yoktur.

Âşğın hastalığı, bütün hastalıklardan başkadır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlabıdır

Âşıklık bu yandan da olsa, o yandan da olsa, sonunda o yana kılavuzdur bizim için (s. 37).

İlahî aşk güneşin ta kendisidir, mecâzî aşk ise ondan yayılan ışık huzmeleridir. Güneş olmazsa her şey karanlıkta kalır. Mevlânâ rehber niteliğindeki bu ışığa tutunup asıl Maşuk'a ulaşma çabasından bahseder. Bu yolculuk kalbin üzerindeki altının madenine gittiği gibi zenginliğin esas kaynağına varışını sembolize eder. Mecâzî olarak yağmur damlalarının peşinde olukta ilerlerken eğer tatmin olamazsa gönül o zaman susuzluğunu gidermek için yağmurun ta kendisinde ulaşmaya çalışır. Bu yol vasıtasıyla küllî aşka ulaşmanın da yolu cüz'i akıldan ve irade kabiliyetinden geçer. Akıl sahibi insan küllî aklın tecellisi olan cüz'i akılla hareket ederek doğru yola ulaşabilir. Ulaşılan nokta aşkın son durağı olan ilahî aşktır ve Mevlânâ (1806/2015) için yemyeşil sonsuz bir cennet bahçesi gibidir:

Uçsuz bucaksız, yemyeşil aşk bahçesinde, sevinç ve üzüntü dışında nice başka meyveler de vardır.

Âşıklıksa bu iki halden de üstündür. Baharsız, hazansız yemyeşil, taptazedir. (s.96)

Bu yemyeşil cennet bahçesine açılan kapı aşk yolundan geçer. Mevlânâ tek yoldaşı olan "İnsanoğlunun yolunu aydınlatan ve ezelden gelen Allah Aşk" (Özenç, 2019, s. 156) ile dolup taşığını dile getirirken kendini ümitle kapının açılmasını bekleyen bir âşik

olarak tarif eder. Bu kapı ancak varını yoğunu hiç düşünmeden bu aşk uğruna feda eden gerçek sevdalılara açılacaktır. Mevlânâ'nın evrensel çağrısı bu kapının herkese açık olduğunu dile getirmektedir. Rubailerinde sıklıkla dile getirdiği gibi, Mevlânâ (1345/1992) "Beri gel" der, ötekileşmenin vuruculuğun, kırıclılığın ve ümitsizliğin mekânı değildir burası, "sen bensin, ben de benim" öğretisiyle bir olmanın, sevgi çatısı altında bütünleşmenin önemini vurgular:

Aşkın olgunluğu, sevenle sevilenin birleşmesindedir, beri gelin; yağla unun, bir daha ayrılmayacak kadar karılmasından meydana gelen bulamaç gibi karılın, katışın birbirinize.

Toprak, tertemiz gerçeklerle birleşti mi bu başarı, bu olgunluk yüzünden melekler bile ona karşı şükür secdesine kapanır. (s. 228)

Aşkın birleştirici doğası bağlamında örnekte anlatılmaya çalışılan Vahdet olgusudur. Yani toplu bir bilinç ile tüm bedenlerin Vahdet'e ulaşıp bir olma arzusundan bahsetmektedir. Bu mükemmel birlikteliği tüm kâinat hayranlıkla seyrederek. İlahî aşkın bu bütünleştirici yapısı hiçbir ayırım yapmaksızın aşkla gelen herkese açıktır. Tek arzusunun ilahî aşk ile dolup taşıdığı, gönlünde ondan başka bir şeye yer vermediğini ifade eden Mevlânâ, hiçbir dünyevi nimet beklentisi ya da hırsı olmadığını da açık bir şekilde vurgulamıştır. Mevlânâ'nın (1916/1969) kendi ifadesiyle: "Tanrı aşkı ve sevgisi her şeyin içinde vardır. İnsan, kendisini yaratanı nasıl sevmez? Bu sevgi onun özündedir. Her şeyin sonu O'na varır. İnsan her şeyi Tanrı için sever ve bu aşk Tanrı'da son bulursa, sonunda Tanrı'nın zâtını da bulur" (s. 19). Mevlânâ için maddi olan şeylere bağlı olmak sadece insanı esas aşkıdan alıkoyar ve aşkın dinamiklerini canlı tutmasına engel olur. Yazoğlu ve İmamoğlu'nun (2007) da ifade ettiği gibi: "Hayatta mutluluk, olgunluk ve birlik yolu aşktan geçmektedir. Aşk yolu, seyyal, dalgalı, sürekli ve çok hareketlidir" ve Mevlânâ'nın manevî dinamiğinin sebebi de bundan kaynaklanmaktadır (s. 11). Mevlânâ hayatını adadığı ilahî aşk arayışı içinde ruhunu sürekli canlı ve heyecanlı tutmaktadır.

Öte yandan Mevlânâ aşkın hiddetinden de bahseder. Her şeyi yerinden sarsabilme kabiliyetine sahip güçlü bir etkisi vardır. Gönüllerde güller açtırdığı gibi nice ocaklar yıkıp canlar alabilen bir güce sahiptir:

Aşk, öfkeyle okun yayını gerdiği zaman, yüz binlerce can [sadece] bir para eder.

Zaten aşk öfkesiz ve neşeliyken bile her an gözünü kırpmadan öldürme huyuna sahiptir.

Aşk, hoşnut olduğu an bile böyledir. Onun öfkeli haline ilişkin ne söyleyeyim?

Bu aşkın ve bu aşk kılıcının öldürdüğü aşk aslanına can çayırı feda olsun.

Bu öldürülme, binlerce hayattan iyidir. Saltanatlar bu köleliğe feda olsun. (Mevlânâ, 1916/1969, s. 915).

Ve yine de aşkın açtığı yaralar, aldığı canlar bile onun uğruna kurban edilir. Aşkın esiri olmak, onun yolunda canından olmak kötü bir son olarak değil aslında hiç aşkı tatmamış hayatlardan çok daha evladır. Mevlânâ'ya göre aşk hayatın merkezindedir ve bu yüzden ondan gelen her şeye gönül razıdır.

Mevlânâ'nın Felsefesinde Ölüm

Tasavvuf felsefesinde ölüm her an yaşayanla birlikte olan ve dönüşü hatırlatan bir olgudur. Ölüm anı ise doğru yaşamış insanlar için bir hazineye kavuşmak gibidir, iyilikle geçirdiğin bir ömrün mükafatını alacağın değerli bir andır. Genel olarak korkunç olarak tasvir edilen kıyamet gününü "müminler için bayram" olarak adlandırır (Mevlânâ,

1806/2015, s. 842). Hatta hak yolunun görüldüğü o anda, can bedenden çıkmaya başladığında onun Sevgili'ye kavuşacağı en tatlı an gelmiştir. Mevlânâ (1806/2015) bu geceyi düğün gecesi anlamına gelen "Şeb-i Arus" olarak adlandırmıştır ve hürriyetine kavuşan bir kuş gibi özgürleşeceği geceyi sabırsızlıkla beklediğini anlatır şu dizelerinde:

Ölüp bu diyardan göç etmek, bir kuşun kafesten salınıp uçuşması kadar tatlı geliyor bana.

Bahçenin tam içinde bir kafes. İçindeki kuş, güllerle ağaçları görür.

Dışarıda kafes çevresinde kuşlar, özgürlüğe dair güzel öyküler anlatırlar.

Kafesteki kuşun [gördüğü] bahçe yüzünden ne iştahı kalır, ne de sabrı ve kararı.

Ola ki bu ayak bağından kurtulurum diye her delikten başını çıkarır.

Gönlü ve canı dışarıdayken bir de kafesin kapısını açarsan kim bilir nasıl olur? (s. 442).

Ruhun sevgilisine kavuştuğu bu vuslat anını süt emen çocuğun annesine olan düşkünlüğü gibi bir sevda ile tarif eder. Bu bir kurtuluş anıdır, "Âb-ı hayattır", ölümsüzlük iksirini içerek sonsuz hayatın bir başlangıcı olan yeniden dirilişe şahit olmaktır.

Mevlânâ yaşam ile ölüm arasındaki ince çizgiyi çok güzel belirlemiştir. Ona göre kimisi ölüm olmasa hayat ne güzel olurdu der, kimisi bu dünyada çekilen çilenin o zaman çöp gibi bir değeri olmazdı der. Mevlânâ her şeyi tersinden yorumlayan olduğu gibi göremeyen gözlere hayatı sonsuzluk mekânı olarak görmek isteyip ölüm ile karıştıran "ahmak, yalancı akıl" olarak serzenişte bulunur. Ona göre ölüm bir ferahlama, düzlüğe çıkmadır ve tabi ki bu ölüme nasıl yürüdüğüyle yakinen ilişkilidir. Mevlânâ'ya (1806/2015) göre ölen "bir kuyudan bir ovaya çıkmış; devlete, diriliğe ve genişliğe ulaşmıştır. Bu yas konağından, bu utanç verici deve yatağından geniş bir ovaya göçmüştür" (s. 678). Varılan yer "doğruluk makamıdır" ve orda artık yalan konuşulmaz. Gerçek aşkın şarabından mest olmak vardır ve Yaradan ile buluşma anıdır. Bu yüzden Mevlânâ'nın felsefesinde ölüm çok kıymetli bir yer tutar. Mevlânâ insanı bir ağaca benzetir ve ölümü de o ağaçtan çıkan yaprağa. Ağaç nasılsa yaprak da ona benzer, yani senin rengin ne renkse o da öyle olur, iyiyse seni iyi kötüyse de kötü bir ölüm bekler. Ölümü kendinden önce tatmış olan sevdiklerine kavuşma olarak gören için bir müjdedir, onu lütuf olarak görürler. Bir fethe ve dirilişe koşar gibi sevinçle koşarlar. Fakat, dünya güzelliklerine veda ederek belalı ve tehlikeli bir an olarak görenler kahrolup kaçırlar. *Mesnevî-i Ma'nevî*' sinde bu duruma misal olarak Bilal-i Habeşî'nin ölüm hikayesini anlatır. Ölüm anında eşi durumu fark eder ve "eyvahlar olsun" der, ama Bilal buna itiraz eder "hayır hayır, [...], ne mutlu!" der ve ekler: "Şimdiye dek yaşamaktan acılar içindeydim. Ölüm nedir, nasıl bir mutluluktur, sen ne bileceksin?" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 428). Gözleri ışıldayan, yüzünde güller açan Bilal, eşinin sarf ettiği "ayrılık" kelimesini bile kabul etmez; "Hayır hayır [...], işte vuslat!" diye düzeltir ve ölüm gecesinin yakınlarından ayrılış değil bilakis "gurbetten vatana dönüş" olarak tasvir eder. Ölümünden sonra Allah'ın hasları halkasında yer alacağını söyler ve açıklar: "Aşağı değil, yukarı bakarsan haslar halkasına senin de katıldığını görürsün. / Yüzük taşının yüzükte parlamış gibi o halkada da âlemlerin Rabbinden gelen nur parlar" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 428). Ölüm işte böyle dar bir dünyadan geniş aleme geçiş, bir ferahlama olarak betimlenir. Mevlânâ, birçok metaforik ifade kullanır ölüm için, aşırı sıcak bir hamamda ruhunun bunaldığını ve ancak dışarı çıkınca gönlünün ferahladığını anlatır. Yine başka bir örnekte, dar bir ayakkabı giyerek geniş bir çölü kendine zindan edip ilerlediğini ve ancak o ayakkabıyı çıkararak rahatlayabileceğini söyler. Mevlânâ bu durumu ölüm uykusuna

dalmak olarak anlatır. Mevlânâ'ya göre uyku ermişlerin erişeceği bir mertebedir, bu dünyayı Ashâb-ı Kehf uykusuna benzetir ve onlar gibi uyanık düş gördüm sanırlar der. Aslında uyumak ve uyanmak temsili olarak ölüm ve mahşerin gerçekliğini gösterir ve Mevlânâ der ki: "Küçük mahşer, büyük mahşeri gösterir; küçük ölüm, büyük ölümü aydınlatır" (s. 679). Başka bir metaforik ifadeyle, dünya daracık iki büklüm yaşanılan bir evdir ve ölüm ile Allah, yerine kral köşkü yapma sebebiyle o evi yıkar. En klasik anlatımla da bu dünyada insanın halini daracık rahimdeki cenine benzetir ve insan artık büyüdüğü için çıkmak ister. Ölüm sancısını doğum sancısı olarak tasvir eder ve kuzunun koyunun karnından kurtulup yeşil ovada otlayacağı o güzel andan bahseder (Mevlânâ, 1806/2015, s. 429). Ölümün güzellemesi, bir insana hoş gelişi o kişinin imanı ile alakalıdır ve doğru yolda yaşamış olduğunun göstergesidir.

Mevlânâ, Peygamberin "ölmeden önce ölünüz" sözünün tefsirini şu şekilde yapar: "A dost, Yaşamak istiyorsan ölmeden önce öl. Çünkü İdris böyle bir ölümle bizden önce cennetlik oldu" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 800). Mevlânâ'ya göre bu sırrın peşinden giden, ölmeden önce çoktan ruhunu manevi aleme göç ettiren farklı bir makama ermişler ancak bunu kavrayabilir. Onlar öldükleri zaman diriler gibi yeryüzünde gezinebilirler çünkü bu mekânsal göçü çoktan yaşamışlardır. Aslen Mevlânâ aşkın türleri gibi ölümü biri iradî diğeri doğal ölüm olmak üzere iki farklı durum olarak açıklamıştır. İradî ölüm kişinin isteği ile nefsanî arzularını öldürüp ilahî aşka kendini adaması iken doğal ölüm fiziksel olarak dünyevi bedenden ebedî aleme göç etmesidir, "Kısaca, iradî ölüme, kişi özgür iradesiyle karar verirken; insanın dünyaya gelişi gibi dünyadan ayrılışı da kendi isteğine bağlı olmadığından doğal ölüm, kişinin iradesi dışında gerçekleşmektedir" (Yazoğlu & İmamoğlu, 2007, s. 10). Mevlânâ bedeni maddi boyutta bir hapishanede olarak tarif ettiği için ebedî aleme geçişi ruhunun ölümsüzlüğe ulaşması anlamına gelir. Onun için aslında ölüm yok olmak değil bilakis dirilmek demektir. Ölmeden önce ölen kişiler ölümsüzlüğü tatmış olurlar: "Ne mutlu ölümden önce ölene; yani bu asmanın aslından koku alana" (Mevlânâ, 1806/2015, s. 523). Mevlânâ (1806/2015) da ölmeden önce öldüğünü ve bu çağrışı oradan getirdiğini iddia eder. Bir ileri boyuta taşıyarak ekler: "kıyamet ol da kıyameti gör; her şeyi görmenin şartı budur. / İster ışıklar olsun ister karanlıklar, o olmadıkça onu tümüyle bilemezsin" (s. 801). Nasıl ki âşık olmasan aşkı anlayamazsın, akıl sahibi olmadan düşünemezsin, ışığa ya da karanlığa dönüşmeden varlığını idrak edemezsin, ölmeden ve kıyameti yaşamadan da bilemezsin. Ancak kalp gözün bunları yaşayarak açılabilir, Mevlânâ'nın tavsiye ettiği üzere: "A akıl sahibi, o sana perdesiz lâzım; ölümü seç de o perdeyi yırt. / Ama bu mezara girdiğin ölüm gibi değildir; nurlara batacağın bir dönüşüm ölümüdür" (s. 801). Bu dönüşümü gerçekleştirmek nurlara açılan o perdeyi aralayabilmek çok mühimdir. Esasen ölüm hayatın her anında kendisini hatırlatır ama insanoğlu görmezden gelir, Mevlânâ'nın tasviriyile:

Şu ölüm yıllardır davulcuğunu çalar ama senin kulağın zamansız oynar.

[İnsan] can çekişirken candan "Ah ölüm" der. Ölüm seni şimdi mi kendisinden haberdar etti?

Bağırmaktan boğazı kısıldı şu ölümün, hayret verici darbelerden dolayı patladı.

[Oysa] sen kendini ince işlere kaptırdın da ölümün sırrını şimdi anladın. (s. 802)

Ölümün sırrına hayattayken vâkıf olmak her insana nasip olmaz, bu tamamen insanın Allah ile arasındaki ilişki ile belli olur. Perde ne kadar aralanmışsa, ilahî hakikatlere insanın gözü açılmışsa, ölüm de o denli güzelleşir. Tabi ki yine Mevlânâ (1806/2015) Allah'ın dilemesine bağlar bunu da: "Onun eli hâli dönüştüren iksirdir. Elini sallarsın da bakır ondan sarhoş olur. / O dilerse tatlılaşır ölüm de. [O dilerse] diken nergise döner, iğne nesrine" (s. 355). Bu tatlı ölüm her ne kadar Allah'ın dilemesiyle olsa da

kişinin amelleriyle şekillenir ve aksi yolda gidenler için ölüm tam tersi bir ıstıraba dönüşür. Bu hakikate ölüm anına kadar gözünü kapatıp ömrünü beyhude geçirenler kendini paralar ama fayda etmez. Mevlânâ'nın söylemiyle: "A uyumuş olanlar, kendinize yas tutun; çünkü bu ağır uyku kötü bir ölüm" (s. 803). Halbuki iç dünyamızda yanan aşk ateşi ile hakikatin sırları çözülür ve kalp yoluyla kişi gaflet uykusundan uyanır, yani: "Mevlânâ, bedenimizde bulunan göz ve kulağın yerine, aşkı koyarak, beşerî varlığımızı öldürüp yok edebileceğimizi belirtmektedir." (Yazoğlu & İmamoğlu, 2007, s. 12). Ölümü anlamadan bir yaşayış Mevlânâ felsefesine göre gerçek ölümdür, diriliş anlamına gelen ölüm ise sonsuz bir yaşayıştan ibarettir.

Shakespeare'in Eserlerindeki Aşk ve Ölüm Mevzularının Mevlânâ'nın Felsefesi ile Karşılaştırmalı Bir Okuması

Mevlânâ'nın tasavvuf felsefesinin özünden yola çıkarak, Batı edebiyatının önde gelen isimlerinden Shakespeare'in aşkın ve ölümün tanımlarını farklı amaçla yaparsa da Mevlânâ ile benzer ifadeler kullandığı eserlerinin yansımalarında görülmektedir. Mevlânâ'nın aşk anlayışının temelinde ilahî aşk olsa da ve Shakespeare eserlerini beşerî aşıklar üzerine yazsa da her iki isme göre aşk soyut bağlamda kavranması zor ve tarif edilmesi neredeyse imkânsız bir durumdur. Bunu hem Mevlânâ hem de Shakespeare ancak yaşayan kişinin anlayabileceği bir olgu olarak tanımlar. Mevlânâ (1336/1957) aşkın gizemlerle dolu sonsuz ve sınırsız bir doğası olduğunu ve onu tanımlamanın mümkün olmadığını ileri sürer: "Bön adam ne söyleyebilir; güneşten ancak bir zerre, uçsuz bucaksız denizden bir katre olan kişi, şu sonsuz (aşk) macerayı nasıl anlatabilir? (s. 11). Shakespeare (1609/2006) 116. Sonesinde aşkı tanımlarken "doğru ruhların" birleşimi olan, asla sabit bir konumu olmayan, değeri tam manasıyla bilinemeyen, dünyevi özelliklerin geçiciliği ile ölçülemeyen, "Aşk zamanın aptalı değildir" ifadelerini kullanarak aşkın zamansal betimlemelerle değişmeyen kıyamete kadar eşlik eden bir kavram olduğunu vurgular (s. 124). Shakespeare'in ifadesiyle: "Aşk aşk değildir / Değişiklik bulduğunda değişen" (s. 124). Shakespeare sonesine iddiasında ne kadar haklı olduğunu vurgulayarak devam eder, eğer bu gözleminde hatalı ise ve aksi kanıtlanırsa der ki: "Ben hiç yazmadım, hiçbir insan da sevmedi" (s. 124). Mevlânâ (1806/2015) da aşkı anlatırken onun yüceliğinden ve sonsuzluğundan bahseder: "Aşk, lafa söze sığmaz; aşk, dibi bucağı görünmeyen bir denizdir. Denizin damlalarını saymak imkânsızdır; aşk denizinin önünde, yedi deniz küçüktür" (s. 714). Shakespeare (1597/2003) aşkın yüceliğini ve sınırsızlığını anlatmak için *Romeo ve Juliet* oyununda benzer ifadeler kullanır. Oyunda Juliet bereketli aşkın denizler kadar derin ve sınırsız olduğunu ifade ederek ekler: "Sana ne kadar çok verirsem, / O kadar çok benim olur, ikisi de sonsuzdur" (s. 88). Mevlânâ aşkın bu büyüklüğünün karşısında bile kelimelerin kifayetsiz kaldığından bahseder:

Aşkı açıklamak, anlatmak için ne söylersem söyleyeyim, aşka gelince o söylediklerimden utanırım.

Dilin anlatışı aydınlatıcıdır ama, dilsiz olan aşk daha aydındır.

Kalem, yazarken koşarak gider; [ama, sıra] aşka geldi mi kendiliğinden çatlar kalır.

Akıl, aşkı açıklamada eşek gibi çamura batıp saplanır; aşkı ve âşıklığı yine aşk açıklar. (s. 37)

Aşk aslında her şeye yansıdığı için tarifi bu kadar zordur. Mevlânâ, süt emen bebek metaforuyla da bunu anlatmaya çalışmıştır; bebek sütün tarifini veremez ama onun için paha biçilmez bir hayat kaynağıdır ve ona derin bir bağla bağlıdır. Shakespeare aşkı tüm hayatı etkileyen yegâne ışık olarak da tarif eder, ama onunki Mevlânâ'nın ilahî aşk

tanımlamasının aksine oyunlarında ve sonelerinde iki insanın birbirine duyduğu dünyevi aşkı yüceltmesinden kaynaklanır. *Antony ve Cleopatra* oyununda, Cleopatra aşığını şöyle tarif eder: “Yüzü gök gibiydi; orada sıkışıp kaldım / Rotasını koruyan bir güneş ve ay, ve / Küçük O, aydınlattı dünyayı” (Shakespeare, 1623/2020a, s. 251). Sevgisinin sınırını sorgulan ve sevilmenin ne kadar ileri gidebileceğini belirlemek isteyen Cleopatra, Mark Antony’inden şu cevabı alır: “O zaman yeni cennet, yeni dünyayı bulman gerek” (Shakespeare, 1623/2020a, s. 9). Yine benzer bir şekilde, *Romeo ve Juliet* oyununda Romeo aşığı için ayın ışığını gölgede bırakıp onu kışkırtan bir güneş metaforu kullanır: “Şuradaki pencereden hangi ışık süzülüyor? / Orası doğudur ve Juliet güneş. / Yüksel güzel güneş ve kıskanç ayı öldür/ Ki zaten kederden hasta ve solgundur / Sen ondan çok daha güzelsin” (Shakespeare, 1597/2003, s. 78). Ayın solgun olmasının sebebinin güneşin parlaklığına olan kıskançlığından kaynaklandığını ileri süren Shakespeare, aşkını en parlak varlık olan güneşe benzetir. Shakespeare (1609/2006) sonelerinde de aşkı anlatırken yine parlak güneşi bitmek tükenmek bilmeyen ısı ve ışık kaynağı olarak kullanır, bu sebeple meşhur 18. Sonesinde aşkını ölümsüz bir yaz gününe benzetir: “Seni bir yaz gününe benzetmek mi, ne gezer? / Çok daha güzelsin sen, çok daha cana yakın” (s. 26). Sevdiğine olan çağları aşan aşkı hiç solmayacak ve güzelliğini yitirmeyecek bir sıcaklığı anımsatır. Mevlânâ (1806/2015) da ilahî aşkı tarif ederken benzer şekilde güneş, ay ve ışık kaynağı metaforları kullanmıştır:

Yâr, aşk için gündüz güneşidir. Güneş, o yüz için örtü gibidir.

Örtüyle yârin yüzünü birbirinden ayırt edemeyen, güneşe tapmaktadır, ondan el çek.

Gün de odur, âşğın rızkı da o. Gönül de odur, âşğın gönlündeki yangın da o. (s. 917)

Mevlânâ ilahî aşkı güneş olarak görmektedir, mecâzî aşk sadece büyük kaynaktan yansıyan ışık huzmelerinin kişiye yansımaları sağlayan arada örtü görevi görmektedir. Mevlânâ’ya göre esas olan gönüldeki yangının sahibi ilahî aşktır. Onu ararken varlığının kaybolması, bedeninin hiçleşip tamamen maşukuyla bir olması ruhani bir boyutta birleşmeleri anlamına gelir. Ancak o zaman insan yaradılış gayesine ulaşır kâinatın özünde var olan aşka erişebilir.

Mevlânâ ve Shakespeare eserlerinde varoluşsal sorgulamalara hayatın anlamını kavramak adına ziyadesiyle yer vermektedir. Mevlânâ’ya göre yaşam ilahî kapıya açılan bir köprü ya da geçiş görevi üstlenir, aşksız bu yolda yürümek karanlıkta ışısız gitmeye benzer ve asıl gidilecek yere ulaşılmadan kaybolmaya sebep olur. Çünkü aşk yaratılışın özü, yaşamın aslıdır. Bu sebeple aşksız bir yaşam karanlıkta afaki geçmiş bir ömür gibidir ve böyle bir hayatın sonu sonsuz güzelliğe değil dipsiz bir karanlığa açıldığı için ölümlerin en beteridir. Shakespeare’in (1623/2012) *Hamlet* isimli oyununda hayatın anlamını sorgulaması Hamlet’in meşhur monoloğuyla zihinlere kazınmıştır:

Olmak ya da olmamak, işte bütün mesele bu!

Düşüncemizin katlanması mı güzel

Zalim kaderin yumruklarına, oklarına

Yoksa direktip bela denizlerine karşı

Dur, yeter demesi mi? (s. 129)

Shakespeare burada yaşamı intikam ateşiyle yanıp tutuşan karakteri Hamlet’in içinde bulunduğu isyankâr ruhla sorgulamıştır, ama esas olan insanın dış dünyanın etkisine kapılıp gitmesi mi yoksa kendi değerlerine sahip çıkıp akıntıya karşı dimdik

durabilmesi midir diye düşündürmektedir. İnsanın varoluş gayesini Mevlânâ da neredeyse bütün eserlerinde dile getirmiştir. Mevlânâ takip ettiği tasavvuf felsefesinde insan ancak Yaradan'a ulaşmak amacıyla yaşar, her adımı her işi onu ilahî aşka ulaştırmalıdır. Yaradılış esasında ilahî gücün bir işaretidir ve bünyesinde taşıdığı bu güç ve ışıkla kaynağına doğru yol almaya meyillidir. Shakespeare'in (1623/2012) de şu ifadesi tasavvuf felsefesiyle benzerlik göstermektedir: "Aslında bir kombinasyon ve bir form, / Tanrının mührünü bastığı her yer" (s. 176). Buna göre insan kutsal bir gaye için yaşar bunun için zorluklara göğüs gerer, Shakespeare'in de ima ettiği gibi akıntıya kapılıp amaçsızca vaktini tüketmez ve kimseye köle olmaz. Mevlânâ (1806/2015) yaşamı iyilikle ölçer ve iyilik yaptığında yaşantının da o denli "dirlik ve esenlik" içinde olacağını söyler (s. 897). Shakespeare (1598/2020b) de *Verona'nın İki Beyefendisi* adlı oyununda yazdığı şarkıda aynı şekilde iyiliğin önemini vurgular:

Güzellik nezaketle yaşar.

Aşk onarır gözlerini,

Körlüğünden kurtulmasına yardım etmek için;

Ve yardım edildiğinde oraya yerleşir. (s. 137)

Mevlânâ ve Shakespeare'in eserlerinde ölümün de benzer şekilde işlendiği gözlemlenmektedir. Mevlânâ fani hayatı ve bedeni bir hapisanede olarak tarif ettiği gibi, Shakespeare (1608/2015) de *Kral Lear* isimli oyununda hayat ve ölümü şöyle özetler: "[...] ve tükeneceğiz, / Duvarlarla çevrili bir hapisanede, büyük gruplar ve mezhepler, / Ay ile gelen gelgitler" (s. 235). Bu dünya hapisanesinde yaşayan her bedene gelip onu götürecek olan, Shakespeare'in "gelgit" olarak ifade ettiği ölümün ta kendisidir. Ölüm Hamlet karakterinin de ifade ettiği gibi tüm dünyevi sıkıntılardan bir kurtuluş ve tatlı bir uyku anıdır:

Ölmek, uyumak sadece!

Düşünün ki uyumakla yalnız

Bitebilir bütün acıları yüreğin,

Çektiği bütün kahırlar insanoğlunun.

Uyumak, ama düş görebilirsin uykuda, o kötü.

Çünkü, o ölüm uykularında

Sıyrıldığımız zaman yaşamak kaygısından.

Ne düşler görebilir insan, düşünmeli bunu.

Bu düşüncedir felaketleri yaşanır yapan. (Shakespeare, 1623/2012, s. 129)

Ölüm bir açmazda iken çıkış yolu gibidir ve kaygıların sonu olsa da aslında çok güzel bir hayatın başlangıcıdır. Mevlânâ'nın bahsettiği maşukuyla kavuşacağı düğün gecesinin hayalini, Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* oyununda iki âşık üzerinde mecâzî aşkın tezahürü olarak görürüz. Romeo trajik sonlarına atfeden konuşmasında sevgilisini rüyasında gördüğünü ve ölümden sonra dirildiğini söyler:

Rüyamda sevgilimin gelip beni ölü bulduğunu gördüm. —

Ölü bir adama düşünme fırsatı veren garip bir rüya! —

Ve dudaklarımdaki öpücüklerle öyle bir hayat soludu ki,

Yeniden dirildiğim ve bir imparator oldum.

Ah ben! Aşkın kendisi ne kadar tatlıdır

Aşkın gölgeleri bu kadar zengin! (Shakespeare, 1597/2003, s. 248)

Aslında ölüm âşıklar için bir son değil, bilakis dünyada yaşadıkları zorluklardan, kısıtlamalardan kurtulup özgürce aşklarını yaşayacakları edebi mutluluk alemine geçittir. Bu manada acı olmaktan ziyade mistik ve olumlu bir anlamı vardır ölümün. Shakespeare (1622/2017) *Othello* adlı trajedisinde bu mesajı vermektedir: “Aptallıktır yaşamak, yaşandığında eziyettir ve sonra ölüm doktorumuz olduğunda, ölmek için reçetemiz vardır.” (s. 49). Ölüm tüm maddi şeylerden soyutlayıp sadece mânâ aleminde gerçekleşen sonsuz ve güzel bir yaşama dönüşür. Sıkıntılardan ve kederden uzak oldukları için âşıklar adeta prangalarından kurtulmuş mahkumlar gibi özgürlüğün tadını çıkarırlar. Mevlânâ (1336/1957) *Divan-ı Kebir* isimli eserinde ilahî aşka ölenlerin yeni ruhlara kavuşacaklarını ve ölümden hiç korkmamaları gerektiğini müjdelere (s. 636). Çünkü gerçek aşka sahip olan ölünce dünyevi meşgalelerden uzaklaşıp bu dünyadan göç eder ama ebedî alemde sonsuz güzelliklere kavuşur. Mevlânâ dünyalık şeyleri pranga, insanı da bunları kölesi olarak tarif eder ve ölüm bu mahkumiyetten kurtuluştur. Shakespeare (1608/2015) *Kral Lear*’ında yine benzer bir mesaj verir, artık yaşlanan kral Lear yaklaşan ölümü şu şekilde tarif eder:

[...] bu bizim hızlı niyetimiz

Yaşımızın tüm kaygılarını ve işlerini sarsmak;

Onlara gençliğin güçlü yönlerini verirken, biz de

Ölüme doğru yüksüz sürünürüz. (s. 9)

Mevlânâ ve Shakespeare aşklarını farklı boyutlarda ilan etseler de ölümü âşıkların maşuklarıyla kavuşma anı olarak görmeleri aynıdır. Mevlânâ’nın maşuku ilahî iken Shakespeare’inki mecâzidir. Shakespeare’in ünlü trajedilerinde gerçek hayatta kavuşamayan, sorunlar yaşayan ve ölen âşıkların ölümden sonra birleştiği vurgulanır. Romeo ve Juliet, Othello ve Desdemona, Antony ve Cleopatra bu dünyada sorunsuz bir araya gelemeyen, anlaşmazlıklar yüzünden ayrılıklar yaşayan, trajik bir şekilde ölen ve ancak ölümden sonra kavuşacak olan talihsiz âşıklar olarak anlatılır. Cleopatra ölüme yürürken sevgilisine kavuşacağını bildiği için onu tatlı sözlerle çağırır: “Merhem kadar tatlı, hava kadar yumuşak, narin...” (Shakespeare, 1623/2020a, s. 9). Acı çeken âşıklar için ölüm huzur getiren bir müjdecidir çünkü aşkın özünde birleştiricilik vardır, fiziksel ölüm ruhani birleşmenin habercisidir. Tasavvufta da aşk uğruna çile çekmenin ehemmiyetli bir yeri vardır ve dünya aslında ıstırap dolu bir çile mekanını temsil eder. Ayrılıklar, acılar ve hayal kırıklıkları ile dolu bu yolculuk manevi bir gelişim ile tamamlanır ve gerçek aşka ulaşılmasıyla huzur bulur: “tasavvuftaki asıl vatandan (vahdet) kopuşu ve gurbete (kesret âlemi) düşüşü (seyr-i nüzûl) ve bu andan itibaren, ayrı düşülen varlığa (Allah’a) ulaşma (fenafillâh) yolunda (seyr-i urûc) duyulan iştihak ve hasreti (aşk-ı hakikî), bu uğurda verilen nefsi mücahedeyi ve çekilen sıkıntılarını anlatmaktadır” (Aktulga Gürbüz, 2022, s. 2130). Mevlânâ tüm bu aşamaları ve âşık olmanın ehemmiyetini ancak gerçekten aşkı tadanların anlayabileceğini dile getirir. Her ne kadar Shakespeare’in aşk tarifi birbirine âşık iki fani insan üzerinden anlatılsa da aslında Shakespeare’in kastettiği nefsanî arzular ve şehvet dolu cinsel istekler değildir, aksine ruhani bir birleşme ile gerçek aşka ulaşmaya çalışır. Ruhların birleşimine odaklı bu aşk anlayışı da Mevlânâ’nın ilahî aşka olan adanmışlığı ile örtüşür. Mevlânâ (1336/1957) düğün gecesi olarak tasvir ettiği ölüm anından *Dîvân-ı Kebîr*’de şöyle bahseder: “Ölümümüz sonsuz bir düğündür, / Bunun arkasındaki sır nedir? Bu, Yüce Allah’tır” (s. 833). Tıpkı bu kendi arzusuyla ölüme yürüyen Mark Antony’nin feryadı gibidir: “Ölümümde damat olacağım / Bir âşık yatağına gider gibi koşacağım ona” (Shakespeare, 1623/2020a, s. 223). Sembolik olarak, Cleopatra da sevdiğine kavuşmak için intihar etmeden önce gelinliğini giyer ve ölüme

düğüne gidiyormuş gibi gider. Antony'nin mezarına gömülmesi de yine ölüm ile sembolik düğünlerini gösterse de aslında ruhları aşklarının verdiği bir lütufla sonsuz hayatta birleşir.

Yaşam ve ölümü sorguladığı *Hamlet* oyununda, Shakespeare de Mevlâna gibi ölümün hangi statüde olursa olsun herkesi eşitlediğinden ve ayırıcı değil aksine birleştirici özelliğinden bahseder. Bir soylunun, bir kralın da bir soytarının da aynı toprağın altında bulunduğundan, hayatın tüm zevklerinin herkes için aynı şekilde geride kaldığını vurgular. Topraktan gelip yine en yalın halimizle toprağa döneceğimizi iki şair de onaylar. Shakespeare (1609/2006), 115. sonesinde, kralların fermanını bile değiştirebilecek güçte olan zamanla yarışırken sevdiğine "En çok şimdi seviyorum seni" diyemeyeceğini çünkü aşkın büyümekte olan bir bebeğe benzediğini ileri sürer: "Aşk bir bebek olduğuna göre, hayır, bunu diyemem, / Büyümesini sürdüren şeyi, büyümüş gibi göremem" (s. 123). Shakespeare (1623/2013), *Macbeth*'inde, yaşamın aslında bir yansımadan ibaret olduğunu iddia ederken hayatı aktörlerin sahnede sergiledikleri ve bir sersemin anlattığı hiçbir anlamı olmayan bir masala benzetir:

Hayat yürüyen bir gölgeden başka bir şey değil, zavallı bir oyuncunun
Sahnede çalımla yürüdüğü ve saatini yitip bitirdiği,
Ve sonra artık duyulmayana kadar. Bu bir masal
Bir aptal tarafından söylenen, ses ve öfke dolu,
Hiçbir şey ifade etmeyen. (s. 179)

Shakespeare aslında dünya hayatının kısılgından ve dünyevi tüm şeylerin geçiciliğinden bahsetmektedir. Sonelerinde hiçbir şeye benzemeyen bu yangın yerinden artık vazgeçtiğini ve ancak onu ölümün paklayacağını ifade eder. Yine bu fikir Mevlânâ'nın ölüm felsefesiyle benzer bir şekilde ancak ölümle erişilebilen sonsuz bir huzura kavuşma arzusunu dile getirir. Mevlânâ'nın bu huzurunun altında yatan sebep Shakespeare'den farklı olarak ilahî aşka kavuştuğundan kaynaklanmaktadır. Bu araştırma, dünya genelinde Doğu ve Batı edebiyatlarında asırlardır önde gelen iki şair ve düşünürün, Mevlâna ve Shakespeare'in, eserlerinde yaşamın her anına yansıyan aşk ve ölüm konularının nasıl benzer ve farklı yönlerde işlendiklerini ortaya çıkarmıştır.

Sonuç

Tasavvuf edebiyatında aşk, yaşam ve ölüm hem fiziki dünyayla bağ anlamında mecâzî olarak hem de ilahî bağlamda ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. Tasavvuf felsefesinin en önemli isimlerinden biri olan Mevlânâ'ya göre aşkın birçok mertebesi vardır ve mecâzî aşk olarak adlandırdığı dünyevi aşktan başlayıp farklı şekillerde ilahî aşka kadar uzanır. Mecâzî aşk ilahî aşka vesile olan bir araç gibidir. İlahî aşk fiziksel dünyada maşukun gözüyle tezahür ettiği güzelliğin yansımasıdır. Aynı şekilde mecâzî aşkta gördüğü ışık onu ilahî aşka götüren bir kandil ışığı gibidir. İlahî aşka ulaşıldığında erişilen göz kamaştırıcı ışıkla kandilin ışığı sönük kalır ve ilk etkisini yitirir, yine de yol gösterici görevi gördüğü için çok değerlidir. Tasavvuf inanışında insanın asıl amacı kulluk bilinciyle ilahî aşka ulaşmaktır ve bu bir son gibi görünen ölüm aracılığıyla gerçekleşir. Ölüm bir son değil sevgili ile buluşma anını sembolize eden bir geçit görevi görür, bu sebeple tasavvuf ehli ölüme yaşadığı hayattan aldığı ilhamla sevinç içinde gider. Bu kutsal an dünyevi sıkıntılardan ve engellerden kurtulup Rahmani aşkla buluşma anıdır, bu sebeple Mevlânâ öldüğü geceyi düğün gecesi olarak adlandırmıştır. Bu çalışma, Mevlânâ'nın eserlerine yansıttığı tasavvuf felsefesini aşk ve ölüm konuları bağlamında analiz ederek, tamamen farklı bir kültür ve coğrafyada tarihe iz bırakmış

Shakespeare'in aynı mevzuları nasıl irdelediğini incelemiştir. Aşk, Batı edebiyatında, yalnız Rönesans döneminin değil tüm zamanların en meşhur şair ve oyun yazarlarından biri olan Shakespeare için hem sonelerinde hem de oyunlarında büyük ölçüde yer verdiği ana bir temadır. Aşk Shakespeare'in hikayelerine ilham veren güçlü bir kaynak olmakla beraber trajedilerinde ise âşıkların bu dünyadaki ıstıraplarına sebep olan bir lanet gibi görünse de aslında insanın dünyada varoluş özünde yer alır. Shakespeare için ölüm ise çok farklı anlamlar ihtiva eder. Tıpkı Mevlânâ gibi Shakespeare'e göre de ölüm aslında bir son değil, bilakis sonsuz huzurlu bir hayatın başlangıcıdır. Shakespeare için ölüm âşıkların dünyada yaşayamadıkları rahatı bulabilecekleri, tüm materyal anlamda sıkıntılardan uzak olacakları ruhani bir boyutta birleşme ve kavuşma anlamına gelir. Sonuç olarak hem Tasavvuf felsefesine hem de Rönesans ideolojisine yansıyan aşk ve ölüm kavramlarının hedef noktaları farklı olsa da tasvirleri benzerlikler göstermiştir. Mevlânâ için aşkın özü ilahîdir, öte yandan Shakespeare ise eserlerinde aşkı çok güçlü bağlarla birbirine bağlı beşerî âşıklar üzerine kurmuştur. Ölüm Mevlânâ'yı Yaradan'a kavuşturan bir şölen olarak tarif edilirken Shakespeare'in eserlerindeki âşıklar için ise dünyada erişemedikleri huzurlu birleşmeyi sembolize eder. Her iki bağlamda da ortak olan insanın metafiziksel boyutta sevgiliyle bir olmaya adanmış bir ömrü ve fiziksel bağlayıcılardan arındığında da sonsuz bir huzuru simgelemeleridir.

Kaynakça

- Aktulga Gürbüz, S. (2022). Küllî Aşkın Merkezinde Mecâzî Aşkın Simge Olması: Mevlânâ Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2122-2137.
- Başçı, N. (2009). The concept of "love" according to Rumi and Shakespeare: A Comparative Study of *Mathnawi* and *Antony and Cleopatra*. *Doğu Araştırmaları* 4(2), 39-62.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (1957). *Dîvân-ı Kebîr I*. (Çev. A. Gölpınarlı). Yükselen Matbaası. (Orijinal yayın tarihi 1336).
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (1992). *Dîvân-ı Kebîr III*. (Çev. A. Gölpınarlı). Anadolu Üniversitesi Basımevi. (Orijinal yayın tarihi 1345).
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (1969). *Fîhi Mâfih*. (Çev. M. Anbarcıoğlu). Konya ve Mülhakatı Sevenler Derneği. (Orijinal yayın tarihi 1916).
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî*. (Çev. D. Örs & H. Kırlangıç). Bilnet Matbaacılık. (Orijinal yayın tarihi 1806).
- Özenç, N. (2019). Kebir'den Tagore'un Nefesine Yansıyan Işık: Mevlânâ/ Rûmî. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 147-160.
- Shakespeare, W. (2003). *Romeo and Juliet*. (Ed. C. Crowther). Spark Publishing. (Orijinal yayın tarihi 1597).
- Shakespeare, W. (2006). *Sonnets and Poems*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine). Simon & Schuster. (Orijinal yayın tarihi 1609).
- Shakespeare, W. (2012). *Hamlet*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1603).
- Shakespeare, W. (2013). *Macbeth*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1623).
- Shakespeare, W. (2015). *King Lear*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1608).

- Shakespeare, W. (2017). *Othello*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1622).
- Shakespeare, W. (2020a). *Antony and Cleopatra*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1623).
- Shakespeare, W. (2020b). *The two Gentlemen of Verona*. (Ed. B. A. Mowat & P. Werstine. Simon & Schuster). (Orijinal yayın tarihi 1598).
- Uludağ, S. (2009). *Sûfî Gözüyle Kadın*. İnsan Yayınları.
- Yazoğlu, R. & İmamoğlu, T. (2007). Mevlânâ Düşüncesinde Bir Ölümsüzlük Tecrübesi Olarak İradî ve Doğal Ölüm. *A. Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 34, 9-19.
- Yazoğlu, R. (2017). Mevlânâ ve Batı Düşüncesindeki İnsanlık Sevgisinin Karşılaştırılması. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7(1), 1-13.